

NOTES SOBRE AVALUACIÓ DE RECERCA EN HUMANITATS I CIÈNCIES SOCIALS

Germà Bel
Gener de 2010

Aquesta nota pretén oferir una reflexió sobre les qüestions proposades pel Taller d'Avaluació de la Recerca en Humanitats i Ciències Socials, organitzat per l'AQU. L'estructura segueix la de les qüestions proposades a debat, i es fa primer una reflexió més general sobre quins haurien de ser els (o alguns dels) objectius que ha de perseguir l'avaluació. En aquest sentit, l'avaluació de la recerca pot perseguir diferents objectius:

- Primer, cal distingir entre avaluació de persones i avaluació de grups de recerca.
- Segon, l'avaluació pot (1) perseguir diagnosticar i fomentar potencialitats de recerca de qualitat, o (2) reconèixer trajectòries d'especial mèrit.

En aquest darrer cas, el del reconeixement de trajectòries d'especial mèrit, ens trobem en el domini de l'atorgament de premis, que han de mirar la trajectòria completa de la persona avaluada. Aquest darrer és un cas de tipus especial, que ha de ser específicament establert en la Convocatòria que es formuli. L'aplicabilitat de les reflexions que es fan a continuació no hauria de ser tan estricta. Això dit, és fonamental mantenir clara la distinció entre les ocasions en que es persegueix diagnosticar i fomentar potencialitats de recerca de qualitat, d'aquelles en que es persegueix reconèixer trajectòries d'especial mèrit. En qualsevol cas, aquestes darreres no formen part de la preocupació fonamental d'aquesta nota.

L'avaluació de la recerca s'ha de fer tenint en compte especialment quin tipus d'incentius s'estableixen, i aquests incentius han de tenir com objectiu principal el d'estimular la recerca de qualitat, i la contribució del avaluat a la millora del sistema de recerca a Catalunya. Això exigeix disposar d'unes regles relativament clares, i una aplicació sistemàtica d'aquestes regles. L'aplicació, com és lògic, haurà d'adaptar-se als diferents propòsits pels que es faci l'avaluació en cada cas particular. Però un substrat comú del que s'entén –i es valora– com qualitat científica és del tot necessari.

En aquest context, cal reconèixer que cada disciplina té característiques diferents, i també es troba en un estadi diferent pel que fa a les tradicions assolides quan els criteris d'avaluació. Així doncs, les disciplines en l'àmbit de les ciències 'dures' tenen mecanismes d'avaluació molt establerts, i estan poc subjectes a les circumstàncies que es deriven de tenir un objecte d'estudi delimitat territorialment. En canvi, les disciplines en les Ciències Socials han avançat menys en la direcció de disposar de mecanismes d'avaluació comunament acceptats; tanmateix, no estan tan afectades per la delimitació territorial com disciplines com el Dret o la Lingüística. Les Ciències Socials es troben, doncs, en una situació intermèdia.

Especialment l'economia (i les Ciències Social en el seu conjunt) ha avançat una mica – encara no massa – en l'acceptació àmplia (no unànime) d'una sèrie de regles del joc pel que fa a l'avaluació. Una regla que gaudeix en l'actualitat de gran suport és la de que s'avaluen outputs, i no pas inputs; és a dir, s'avaluen resultats, i no intencions. L'avaluació de les intencions presenta un gran problema; no es poden mesurar. I deixem-ho clar: sense medició no hi ha avaluació; si de cas, discussions metafísiques sobre allò que és rellevant i allò que no ho és.

Una conseqüència de la regla que cal avaluar resultats és que és molt més fàcil avaluar la recerca que la docència.¹ A més, pel que fa a la recerca, disposem d'una sèrie d'instruments ben establerts a la comunitat científica internacional, el més clar dels quals és l'índex del Journal Citation Reports (tan el SSCI com el SCI). La recerca en l'àmbit de les Ciències Socials és marcadament universal, pel que no hauria de presentar grans problemes usar aquest tipus d'índexs (que, per cert, també inclouen revistes espanyoles). Hi ha altres tipus de llistats, però hem de ser clars en que la seva utilitat és molt inferior, i no poden ser la columna vertebral d'una avaluació de qualitat. Certament, hi ha vida fora del SSCI (i SCI); molts economistes som perfectament conscients que revistes com *European Journal of Political Economy* (absent del SSCI) té millor qualitat i influència que bastants de les 209 revistes que hi ha a economia al SSCI. És només un exemple; podria haver-ne més....però no massa. Per aquests motius, hi ha entorns –per exemple a les Universitats anglosaxones de més prestigi– on no es fixen tant en el JCR. Tanmateix, nosaltres hem de ser humils. Si més no, els economistes: a Catalunya no fa tan temps que hem començat a avaluar les trajectòries acadèmiques, i no hem arribat a un punt d'experiència que ens permeti prescindir de les rigideses que imposa usar llistats de referència internacionals. Quan siguem més bons i tinguem més experiència pot ser podrem discutir amb més intensitat allò que està ben acceptat a països i sistemes científics que ens porten molts anys de davantera (no només els anglosaxons; també, per exemple, Holanda).

Com és lògic, aquest tipus de plantejament presenta problemes per avaluar els llibres: hi ha algunes editorials que avaluen els projectes de llibre i els resultats (i.e. Harvard University Press, Princeton University Press). La majoria, però, no ho fan, doncs no és la seva missió. Un llibre pot ser una obra ben madura i amb molt d'impacte. Però no és gens comú que un acadèmic faci una obra molt madura –digna de consideració pel nom de qui la publica – en els moments de la seva trajectòria quan presumiblement fa més us del sistema d'avaluació. *Contradictio in termini*. Els llibres són molt més útils per avaluar el mereixement de premis que no pas per avaluar les potencialitats de recerca en el futur immediat o en el mig termini.

Després d'aquesta introducció genèrica, s'ofereix una resposta molt més sintètica a les qüestions específiques:

1. Quins són els principals problemes en l'avaluació de la recerca en Humanitats i Ciències Socials? (a) El diferent paper dels llibres o articles en les Humanitats i Ciències Socials; (b) Diferència entre àrees de coneixement que s'ocupen de temàtiques universals, de les àrees amb objecte d'estudi delimitat territorialment.

L'avaluació de la recerca en les Ciències Socials s'ha de basar en articles. En canvi, la concessió de premis a la trajectòria pot donar molt més paper a la publicació de llibres. Però, els llibres no poden ocupar un paper central en l'avaluació per acreditacions.

La delimitació territorial del objecte d'estudi no és un problema especialment rellevant a les Ciències Socials. Si es fa una investigació sobre els països de la UE dona molt més feina d'anàlisi d'antecedents i de recollida de dades que si es fa sobre un país individual (per exemple Itàlia). Per tan, aquella té un interès científic més gran; a més (a igualtat de

¹ Abans s'ha mencionat la dificultat d'avaluació de la docència si l'enfocament és avaluar resultats i no intencions. La mètrica docent no pot anar massa més enllà del número de crèdits impartits. Però, hi ha algunes altres coses addicionals que es poden tenir en compte: S'ha fet docència a diferents graus? S'ha fet docència a diferents institucions? Això pot oferir alguna informació de rellevància quan s'avalua una trajectòria docent.

qualitat tècnica en l'execució), com l'anàlisi trans-europeu ha donat més feina que el nacional, és ben lògic que es publiqui en revistes de major impacte i influència. I és del tot consistent valorar més allò que ha suposat més esforç. En aquest sentit, podem dir que l'avaluació del resultat és una bona aproximació a l'avaluació del esforç (ponderada per la capacitat de la persona avaluada).

Pel que fa a les Ciències Socials, el principal problema de l'avaluació és de disseny institucional i incentius generats com conseqüència. No tan com s'haurien de fer les avaluacions, sinó com es fan amb relació a allò pel que s'utilitzen. Però no és clar que això entri dins de la qüestió concreta que articula la reflexió aquí, així que es hi tornem al punt 5, on pot ser encaixa millor.

2. Qualitat d'una investigació *versus* qualitat de la difusió. Quins han de ser els criteris de qualitat en la investigació en Humanitats i Ciències Socials (per grups específics)?

No es fàcil entendre el significat del *versus* en aquest punt: La difusió i influència d'una publicació tenen una relació molt directa (en promig) amb la seva qualitat. Per això cal posar tanta insistència en la medició del impacte, doncs és la millor forma de conèixer la difusió i la influència. Un però (res és perfecte): quan parlem de difusió estem parlant cal suposar- de difusió en medis científics. De vegades es sosté que s'ha de considerar l'impacte social. Pot ser. Però, en aquest cas, seria conseqüent donar l'avaluació màxima de recerca a les principals 'firmes' dels diaris. Com segur que no és això el que considerem raonable, acostumen a parlar de la difusió en medis científics.

Com s'ha mencionat en les reflexions inicials, en un estadi modest com és el de l'avaluació a Catalunya (i a Espanya) –atesa la trajectòria i l'experiència assolida-, no podem desviar-nos massa de la utilització del SSCI i SCI. Encara no som prou bons per actuar al marge de lo que suposa un molt ampli consens internacional (si més no, en els països més destacats pel que fa a la recerca en Ciències Socials)..

Sobre aquesta qüestió, no hi ha diferències especials entre les disciplines dins de les Ciències Socials. Pel que fa a les Humanitats, no ho conec prou com per pronunciar-me amb la mateixa claredat.

3. Criteris per determinar la ubicació d'una publicació en un llistat de referències. Quins dels criteris detectats en el punt anterior són pertinents?

De forma concisa: el JCR (tan SSCI com SCI). I cal tenir en compte que ja es disposa des de 2009 de medició del factor d'impacte plurianual, i a més corregit per autocites i per la qualitat de les revistes on és citada la publicació d'una revista particular, entre altres.

Hi ha altres llistats que cal tenir presents? Si. A condició que es recordi que la seva rellevància és marginal, i no central. Lo contrari només condueix a resultats absurds.

Una nota sobre multidisciplinarietat: és bona, permet millorar la contribució científica, i cal encoratjar-la. Això dit, cal tenir present que una trajectòria de publicació ha d'estar basada en publicacions pròpies de la disciplina (i aquelles molt –molt- afins) respecte de la que es sol·licita l'avaluació.

4. Avaluació a través de referents *versus* avaluació directa** de les contribucions. És possible la seva complementarietat?

** Suposo que per avaluació directa es vol dir avaluació editorial.

No. És un problema d'incentius. Qui té el control directe d'una revista (o d'un procés d'avaluació en general) té el Poder de condicionar el CV i les possibilitats dels acadèmics en la seva àrea. Això no és massa important quan s'usa un sistema internacional de medició que exigeix l'avaluació externa per ser-hi present. Per tan, si no hi ha avaluació externa no es considera la revista, i no reuneix mèrits per una avaluació. Tanmateix, si s'accepta usar mecanismes diferents als llistats internacionals de referència, llavors s'ha de ser radical pel que fa a l'avaluació directa: És un mecanisme de Poder i eventualment és utilitzat com a tal.

Una nota darrera; no cal ser ingenus: a les revistes amb avaluadors externs també hi ha una decisió editorial que prenen els editors. Però decidir en contra del consens dels avaluadors té molts costos, sobre tot de reputació acadèmica. I la majoria d'acadèmics som prou vanitosos per no afectar innecessàriament la nostra reputació. És clar que també es pot triar els avaluadors més convenients per induir un determinat resultat de l'avaluació.....no hi ha res perfecte.....però es tracta que l'ús arbitrari del poder sigui quan més limitat millor, i l'arbitrarietat tingui costos.

5. Intensitat de la investigació (volum de publicacions) i figures d'acreditació. Diferents figures d'acreditació requereixen diferents volums i qualitat de la difusió?

Si, pel que fa a la quantitat. No és el mateix un lector, que un agregat, o un 'catedràtic'. Cada etapa de la trajectòria acadèmica per la qual es fa una avaluació ha de reflectir un creixement del volum de publicació. Precisament, quan s'avalua un lector s'ha de dir si es raonable esperar una determinada quantitat i qualitat de publicació en un número delimitat d'anys, que faci probable una avaluació positiva com a agregat..

Més moderadament pel que fa a la qualitat. Un cop dintre de categories estables, les diferències de qualitat han de ser bàsiques per diferències d'assoliment en acreditació.

S'assenyalava més amunt que a les Ciències Socials, el principal problema de l'avaluació és de disseny institucional i incentius generats com conseqüència. No tan com s'haurien de fer les avaluacions, sinó com es fan amb relació a allò pel que s'utilitzen. Hi ha un problema d'incentius incorrectes induïts per les avaluacions de lector, que cal tenir ben present. ¿És necessari exigir qualitat elevada de la publicació per acreditar com lector?

Opció a) No cal: Un parell de publicacions dignes i passables, i si s'han fet prou classes ja està.

Incentiu: Publica ràpidament la Tesi; no t'enredis amb revistes difícils amb alta probabilitat de rebuig, i en tot cas temps llargs de procés d'avaluació (la qualitat és cara)

Conseqüència: alguns joves investigadors dilapiden els millors capítols de la seva tesi doctoral en publicacions molt per sota del nivell al que haurien pogut aspirar amb les lliçons de processos d'avaluació exigents. Això perjudica molt la potencialitat futura.

Opció b) Si: Un parell de publicacions han de ser realment en revistes rellevants per ser suficients (i si pot ser, que alguna sigui individual!!!!!!).

Incentiu: Publica lo millor possible la Tesi; no t'enredis amb revistes fàcils que t'acceptaran aviat. Amb això darrer podràs veure el teu nom imprès prompte, però no serà prou per acreditar-te.

Conseqüència: alguns joves investigadors entren en períodes d'espera molt llargs pel seu intent d'aconseguir la millor publicació possible del resultat de les seves tesis doctorals. Això és una dificultat objectiva pel que fa a la possibilitat d'atreure els millors. S'ha de tenir vocació i voluntat de ferro (bé; tampoc és tan dolent com a sistema de selecció, segons i com es miri).

L'opció b és la d'excel·lència, sense dubte.

6. El paper dels grups de recerca en la producció i avaluació científica.

Un grup de recerca és un continent que facilita l'assignació de recursos institucionals que es difícil assignar sobre bases individuals. En aquest sentit, és complementari a la recerca estructurada en projectes. Cal insistir: és complementari, i no hauria de ser central en l'avaluació. Quan avaluem un CV avaluem una persona i la seva producció. No el context institucional en el que ha anat a parar. En canvi, la participació en projectes competitius – articulats a partir de recerques específiques – pot oferir una mica més d'ajut.

Cal afegir que la noció de grups de recerca és bastant singular en el context internacional, molt més dominat per la noció de xarxes no basades en ancoratges institucionals. Però, aquesta és un altra discussió.

7. Potencial del grup investigador, context d'oportunitats i producció científica.

La resposta al punt 6 es pot considerar també resposta a aquest punt.

8. Investigació i transferència de coneixement en les Humanitats i Ciències Socials. Problemàtiques i potencialitats.

La transferència en aquests àmbits és més complicada que en l'àmbit de les ciències 'dures' i altres tipus les enginyeries. Tanmateix, les seves potencialitats no són en absolut irrelevantes. A més, poden ser una bona font de generació de recursos que poden millorar les oportunitats de recerca de personal que no gaudeix de contractes a temps complet (es pot revisar ara la part final de la resposta al punt 5).

Di això; una cosa ha de quedar clara: En l'àmbit de les Ciències Socials no és molt freqüent (¡encara que de vegades passa!) que l'espònsor o el contractista d'una recerca amb objecte de transferència estigui interessat en resultats que són contraris als seus interessos. És una cosa de la que tothom és conscient, i genera molts incentius a actuar en conseqüència. Per això, sempre m'ha semblat molt afortunada aquella dita que "no cal que l'acadèmia pagui allò que ja paga el mercat". Insistim: hi ha excepcions en que es dona suport a investigacions de transferència amb llibertat de cara als resultats (i, lo que és més important, la seva difusió). Però, aquesta no és la regla general. Per tan, lo dit: "no cal que l'acadèmia pagui allò que ja paga el mercat". I si la investigació de transferència ha estat realment bona, segur que acaba ben publicada, i per tan ben avaluada. Exemples: un munt.